

НЕИЗВЕСТЕН ПРЕПИС НА РАЗКАЗА ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ПАТРИАРШИЯ

Бошо Ст. Ангелов

Възстановяването на българската патриаршия при цар Иван Асен II през 1235 г. е било много важно събитие в живота на нашия народ, оставило дълбоки следи в нашата книжнина. Най-пространен и най-добре познат досега книжовен паметник, свързан с това събитие, е разказът за възобновяването на българската патриаршия, поместен в Палаузовия препис на «Бориливия синодик» (в неговото продължение).¹ Друг подобен разказ намираме в житието на патриарх Йоаким I, обнародвано от проф. Ив. Снегаров по ръкопис от XIV в., намиращ се в ръкописната сбирка на БАН.² Бориливият синодик бе главният домашен източник за разкриване историята на възстановената патриаршия, за значението на това събитие. Всичко това е особено добре изтъкнато в ценните изследвания на М. Г. Попруженко — «Синодик царя Борила» и В. Н. Златарски — «История на българската държава през средните векове», т. III, «Второ българско царство» (София, 1940, стр. 353—398, 596—602). Съвсем основателно Златарски пише, че «приведеният в българския синодик разказ за «обновление патриаршества

българскаго цѣте» е автентичен и само по форма е съкратен според изискванията на самия паметник; същността обаче на самото събитие е запазена и поради това едва ли може да се съмняваме в неговата вярност»³. Златарски доказва, че «инициативата за признаването не излязла от цариградския патриарх, както би могло да се очаква, а от никейския император, а това показва, че и тоя въпрос бил поставен на политическа основа. И наистина Иван Ватаци, след като било уговорено, че подобен акт е възможен, разбира се, след предварително съгласие на патриарха Герман II, написал до споменатите трима (източни — бел. Б. А.) патриарси следното писмо. . .»⁴

В своя капитален труд върху Бориливия синодик М. Г. Попруженко говори за два други преписа на разказа, намиращи се в два старославянски ръкописа, за които липсват по-точни данни. Най-напред печатна вест за разказа дава видният български възрожденски деец Йордан хаджи Константинов-Джинот. През 1855 г. той обнародва «Прилози к истории сръбске и бугарске ерархие»⁵. Един от приносите има наслов «О основанію Българскогѣ патриаршества» с подзаглавие «Изваѣно изъ едногѣ старогѣ рукописногѣ «Зборника»»⁶. След като помества текста на разказа, Джинот съобщава, че «вишее споменуѣтый рукопись означава» следните търновски

¹ М. Г. Попруженко, Синодик царя Борила. Български старини, кн. VIII, С., 1928, стр. 82—87.

² Ив. Снегаров, Неиздадени старобългарски жития. — Годишник на духовната академия, т. III, 1953—1954, стр. 162—168.

³ В. Н. Златарски. Пос. съч., стр. 381.

⁴ В. Н. Златарски. Пос. съч., стр. 381. Вж. в по-ново време изследването на Г. Цанкова-Петкова, Восстановление болгарского патриаршества в 1235 г. и международное положение болгарского государства. — Византийский временник, XXVIII, 1968, стр. 136—150.

⁵ Гласник, кн. VII, Београд, 1855, стр. 170—177.

⁶ Пос. съч., стр. 174—177; препечатано в сп. Български книжици, 1859, стр. 537—539.

патриарси: Василѣн, Іѡакимъ II, Нгнатѣн, Макаріи, Іѡакимъ III, Доротеѣн, Романъ Іѡаннѣн, Симеонъ, Теодосіи. . . Цитира също споменатите в ръкописа български архиепископи, митрополити и епископи. Вземайки под внимание тези подробности, Попруженко заключава: «Текст этой статьи представляет полное совпадение со статьей синодика царя Борила по Палаузовскому списку, совпадения именуются и в приведенном Константиновым списке болгарских иерархов после Иоакима, первого патриарха «Богоспаснаго Цариграда Трѣнока». Константинов о сборнике, из которого он заимствовал эту статью, не дал никаких сведений.»¹ Текстовете се покриват, но те са от различни ръкописи, както се вижда от следните примерни съпоставки:

Борилов синодик

Прославенъ и просвѣтъ
почтъ
и въсѣх Палестинны
на осѣщеніе по всеѣмъ
намъ и вашему свѣщанію
и Германъ писашъ, снѣ рекше:
Герману въселенскому патриарху

съ вѣсточныимъ царемъ

Имена на търновски патриарси след патриарх Йоаким

Борилов синодик

Василѣн, Макаріи,
Іѡакимъ II, Доротеѣн,
Романъ, Теодосіи,
Іѡаннѣн, Симеонъ,
Теодосіи, Іѡаннѣн II,
Евтиміи.

Джинот

Прославѣн и просвѣтъ
почтнѣ
всѣх Палестинны
на освѣщеніе намъ и вашему свѣщанію
такожде и Герману въселенскому патриарху

съ вѣсточныимъ царемъ

Джинот

Василѣн Іѡакимъ II, Нгнатѣн,
Макаріи, Іѡакимъ III, Доротеѣн,
Романъ, Іѡаннѣн, Симеонъ,
Теодосіи, Іѡаннѣн II, Евтиміи

Въпреки съпадащите обаче трябва да се предположи, че в случая става дума за два различни преписа на синодика — за Палаузовия препис и за друг, днес все още неизвестен на науката препис, попаднал някога в ръцете на Йордан Константинов-Джинот. Вероятно е отпосле ръкописът да е попаднал в някоя ръкописна сбирка в Белград, дето Джинот често изпращал ръкописи, издирени от него предимно из Македония. Джинот отбелязва, че ръкописът, от който заема разказа, е взет «из едногъ старогъ рукописногъ зборника». От външната история на Палаузовия препис на Синодика е известно, че през 1845 г. той бил подарен от търновския любитель на старини Стоянчо П. Ахтар на Николай Хр. Палаузов, който го отнесъл в Русия. На свой ред Н. Хр. Палаузов го подарява на своя родственик Спиридон Н. Палаузов, който използва градиво от ръкописа за своя статия още през 1851 г.,² т. е. преди публикацията на Джинот, под която е написано: «У Скоплю д. 23 януара 1854.» Тези подробности категорично говорят за два различни преписа на Бориловия синодик, от който единият следва да се дири между ръкописите в Белград или на друго място.

¹ М. Г. Попруженко. Пос. съч., стр. XXV.

² Пак там, стр. XIX—XX.

Втори препис на разказа напечатана Ал. Прлинчевич под наслов: «Како су бугари добили патриаршију. Из рукописне књиге бр. 13 (Беседе св. отаца) ман. Св. Троице код Плеваља.»¹ Главна особеност на този препис е неговото «Предсловіе како н когѣа приѣшѣ б'лгаре патріаршество рѣкоположеніемъ н бавеніемъ Германа стго н въселен'скаго патріарха...» За съжаление Ал. Прлинчевич не дава никакви подробности за ръкописа-съдържание, по-точно какви съчинения на църковните отци съдържа, от кое време е, формат, писмо и пр. Имало ли е в него изброяване на българските патриарси, на архиепископи, митрополити и епископи, подчинени на Търновската патриаршия, за каквито говори Йордан х. Константинов-Джинот?

М. Г. Попруженко е склонен да приеме, че тук става дума за един и същ препис, но само по-добре издален от Ал. Прлинчевич. Обаче съпоставката на двата текста показва нещо друго, а именно, че имаме два различни преписа. Преди всичко, както вече казах, наличието на дългото заглавие-предисловие на разказа в ръкописа на Прлинчевич, което липсва (или не е дадено?) в преписа на Джинот. После липсата на изброени български патриарси, митрополити, епископи в текста на Прлинчевич. Има голяма разлика и в правописа на двата текста. Но най-важни са някои изразни различия в текстовете, като например:

Д ж и н о т :

вѢАНКЫН Н БААГОЧЪСТНВЫН СЫНЪ
НМѢА КЪ БОГѸ
ПРОСЛАВН Н ПРОСВѢТН
ОВНОВНѢ ПАТРІАРШЕСТВО
НА ОСВѢЩЕНІЕ НАМЪ Н ВАШЕМОУ СЪВѢ-
ЩАНІН
НЖЕ НАРѢЩН Н ДАРОВАТН
ТРЪНОВА ГРАДА
ДАРОВАТН СА ЦАРСТЕМОУ ЕГОВОУ
ТА ПИСАНІА ПРОЧЪТШНМЪ
ІАКО ДОБРЪ СЪВѢТЪ МОГУ (?) БЫТН НЗ-
ВОАНМЪ

ТАКОЖДЕ Н ГЕРМАНОУ ВЪСЕЛЕНСКОМУ ПАТ-
РІАРХУ, БРАТУ НАШЕМОУ, РАДОВАТНСА
БЫТЬ НАМЪ Н ВАШЕМОУ ОТЧЪСТВУ
РѢКОПИСАНІЕ СВОЕ ПОЛОЖИВШЕ КЪ СГН-
ГЕАН ПЕЧАТНѢВШЕ
ПОМННАНІЕ

Прлинчевич:

вѢАНКЫН Н БАГОЧЪСТНВЫН ЦРЬ Н СНЬ
КЪ БОУ НМѢЖ
ПРОСЛАВЕНЪ Н ПРОСВѢТНѢЖ
ВѢНОВНТН ПАТРІАРШ'СТВО
НА ОСВѢЩЕНІЕ ВѢЩЕМОУ НАМЪ Н ВАШЕМОУ
СЪВѢЩАНІЮ
НЖЕ РЕЩН Н ДАРВЕАТН
ТРІНОВА ГРАДА
ДАРОВАТНСА ЕМОУ ЦРТЕВ
ТЫЖ БОУКВЫ ЦРКЫЖ ПРОЧЪТШЕ
ІАКО ДОБРЪ СЪВѢТЪ ТОМОУ НЗВОАНШЖ
БЫТН.

ТАКОЖДЕ Н ГЕРМАНОУ ПИСАШЖ, СНИЦЕ
РЕКЖИЦЕ: ГЕРМАНОУ ВЪСЕЛЕНСКОМУ ПАТ-
РІАРХОУ, БРАТОУ НАШЕМОУ, РАДОВАТНСА
БЫ НАМЪ Н НАШЕМОУ ѠЧЪСТВУ
РѢКОПИСАНІЕ СВОЕ ПОЛОЖИВШЕ ВЪСНН ЗА-
ПЕЧАТАВШЕ
ВЪСПОМННАНІЕ

Всичко това дава достатъчно основание да се приеме, че съобщените от Джинот и Прлинчевич преписи на разказа са заети от два различни ръкописа, днес обаче непознати на науката. Както вече казах, даже може да се предположи, че Йордан х. Константинов-Джинот е взел текста от все още непознат препис на Бориловия синодик. В случая обаче по-важен е този

¹ Споменик Српске краљевске академије, књ. LVI. Други разред 48. Београд, 1922, стр. 30—31.

факт — наличие на препис (или на преписи) от разказа, обособен като отделно съчинение, разпространяван като отделен разказ за възстановяването на българската патриаршия.¹ Друг е въпросът, дали този разказ е заимствуван от препис на «Бориловия синодик» или представлява препис от специално съчинение за българската патриаршия, разпространявано отделно, независимо от Бориловия синодик. Липсата на препис от такова съчинение преди XIV в. още не означава, че то не е съществувало. Даже може с основание да се мисли, че то е гръцко съчинение, съставено въз основа на официални документи (писмата на византийския император, на българския цар, на патриарсите), отпосле на българска почва малко компилирано. Но да оставим настрана въпроса за произхода на съчинението — пак ще повтори: важно е неговото наличие в старата българска литература, а още по-важно е наличието на отделни негови преписи в стари славянски ръкописи.

Към известните досега два преписа на разказа за възстановяването на българската патриаршия, получили самостоятелно разпространение, следва да се причисли и още един негов препис, неизвестен досега на науката.

Преписът, за който говоря, се намира в сръбски ръкопис от началото на XV в. Ръкописът се намира в Белградската народна библиотека, № Рс 11, хартия, 56 листа, 21×14 см, полукурсивно и бързописно писмо, сръбска редакция, но със следи от български източник. Не е запазен изцяло. На оцелелите листове са поместени слова от Йоан Златоуст, патриарх Герман, Атанасий Александрийски, Атанасий Антиохийски, Кирил Александрийски. За нас особено значение имат поместените тук две съчинения, свързани с важни събития из културната история на българския народ, а именно:

1. Кратко житие на Кирил Философ (Успение Кирилово), под наслов: *Мѣѣ февѣрѣа .дѣ. днѣ ѡспеніе стѣо Кѣрѣла фѣлѡсѡфа* (л. 36 об—38). Понеже това житие засега е познато по малко преписи (около осем) и понеже белградският препис е най-ранен — от началото на XV в., — неговия текст ще обнародвам на друго място.

2. Разказ за възстановяване на българската патриаршия, под дълъг наслов, какъвто виждаме и в обнародвания от Ал. Прлинчевич:

Прѣсловіе како н кога прѣнѣше ѡлѣгарѣ патриаршѣство рѣкоположеніе н ѡвѣненіе Герма стѣо н вселенскаго патриарха н прочѣи патриарѣ ѡстѡнѣи Никѡлае Алѣксандрѣскѣи, Сѣмѡнѣ Анѡѡхѣнскѣи, Аѡдасіе Іерѡлѣмскѣи н прочѣи архіерѣе ѡстѡнѣи н запанѣи, н прѣ ѡлѡчѣтѣнѣ црѣ грѣцкѡмѣ Іѡана Дѣкѣи н прѣ ѡлѡчѣстѣнѣ црѣн ѡлѣгарѣскѣи Іѡанѣ Лѣнѣнѣ ѡлѣнѣкѣи, снѣ стараго Іѡа Лѣнѣнѣ црѣ (л. 38—39).

По съдържание този текст не показва съществени отклонения от познатите вече текстове на разказа нито по Палаузовския препис на Бориловия синодик, нито по отделно разпространяваните негови преписи. Обширният му наслов липсва в преписа, обнародван от Джинот, както и в Бориловия синодик, а се намира само в преписа на Ал. Прлинчевич. И понеже Прлинчевич не дава никакви подробности за ръкописа, по който печата текста на разказа, трябва да видим дали новият препис, за който тук е дума, не е в същност познатият вече текст на Прлинчевич. Против такова допускане е правописът на двата текста — преписът на Прлинчевич на много места употребява Ж (правилно и неправилно), а в Белградския препис тази буква не се среща нито веднъж.

Белградският препис е хубаво потвърждение на изказаната от М. Г. Попруженко мисъл: «Наличие в рукописи указанного выше предисловия пред этим рассказом дает возможность предполагать, что мы имеем здесь дело с выпиской независимой от Синодика царя Борила в

¹ Такова съчинение от по-късно време вж. у Б. Ст. Ангелов, Стари славянски текстове. V. Разказ за възстановяването на българската и сръбската патриаршия. — Известия на Института за българска литература, кн. VI, 1958, стр. 259—269.

целих ознакомления читателей известной эпохи с одним из крупнейших событий в истории балканских стран» (стр. XXV—XXVI). И нещо повече — неговото наличие укрепва мисълта за самостоятелен разказ, посветен на възстановяването на българската патриаршия, който е съществувал по-рано, преди да бъде включен в състава на Бориловия синодик по времето на патриарх Евтимий. Тая мисъл се подкрепя от следните факти:

1. Дългият наслов, който протоколно известява при кои владетели и патриарси е станало важното събитие в живота на българския народ. Особено важна е тук думата „прѣд[н]словіе“, която виждаме в два преписа — Прлинчевския и Белградския. Тя, както и целият наслов, са вероятно остатък от неизвестно по-голямо произведение, посветено на възстановената патриаршия.

Славянският текст на разказа свидетелствува за съкратено изложение на разменените послания между цар Иван Асен II и византийския император Иван Ватаци, а също между императора и патриарсите.¹

2. В «Бориловия синодик» изцяло липсва насловът, изложението започва направо: „Іѡаннь Асѣнь црѣь велнкын н благочѣстнын, снѣь стараго Асѣнь црѣь.“ С оглед на задачите на допълнения към Синодика това е правилно; направо се навлиза в изложението.

3. Пак с оглед на задачите на Синодика съвсем основателно са притурени думите в края на разказа: „Сѣмоу Іѡанноу Асѣню велнкому н благочѣстномуу црю въсѣмь бл҃гѡуумь, вѣчнаа моу памѧ.“ Тях ги няма и не може да ги има в отделните преписи на разказа. Особено не може да ги има, ако приемем самостоятелно по-раншно съществуване на разказа.

Цел на по-нататъшните археографски занимания е: 1. Издирване нови преписи на Бориловия синодик и по-специално преписа, за който говори Йордан х. Константинов-Джинот; 2. Издирване нови преписи на разказа за възобновяването на българската патриаршия, като особено ценно се окаже откриването на по-раншен препис, от XIII в., или от първата половина на XIV в.; 3. Издирване гръцкия извор на старобългарския разказ, посветен на това важно събитие. Гръцките ръкописи навярно съхраняват този или подобен на него разказ, писмата на цар Иван Асен II и император Иван Ватаци, императорското писмо до източните патриарси и други документи, свързани пряко с въпроса за възстановяване на българската патриаршия или изобщо със сложния по онова време въпрос за подобряване на отношенията между българската държава и никейската империя.

Самия текст на разказа за възстановяването на българската патриаршия по неговия Белградски препис ще обнародвам на друго място.

¹ В. Н. Златарски посочва, че патриарсите Герман II Цариградски, Атанасий Ерусалимски, Симеон Антиохийски и Николай Александрийски действително тогава са били патриарси (стр. 381).